

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В МОВІ ЗМІ

Л.М.Топчій

*(кандидат філологічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)**В статье рассмотрены экспрессивные средства газетного языка на синтаксическом уровне.**The paper addresses expressiveness in newspaper syntax.*

Однією з основних функцій ЗМК є здійснення емоційного впливу на читача (слухача), оскільки, за висловленням О.Пономаріва, «перед публіцистом завжди стоїть потреба пошуку оптимальних засобів впливу, зокрема пошуків експресії» (1, 13). Якщо експресія як загальнолінгвістична категорія пов'язана зі здатністю висловлювання справляти на читача певний прагматичний ефект, то експресивність як стилістична категорія, складовими якої виступають логічна, модальна й емоційна експресивність (2, 50), сприймається як інтенсивне вираження, що на фоні загального, нейтрального виділяє окремі мовні одиниці, пов'язані з різновидами оцінок і емоціями автора, і, виступаючи засобом увиразнення тексту, виявляється на різних рівнях мови: фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному й синтаксичному.

Традиційно експресивні засоби в газетній мові зосереджені переважно на лексичному (тропи) та синтаксичному (фігури) мовних рівнях.

У мовознавстві існує чимало досліджень щодо експресивності у письмовому мовленні (О.Д.Пономарів, Г.Я.Солганик, В.А.Чабаненко, А.П.Коваль, Ю.Д.Апресян, Н.В.Черникова, Т.О.Бровченко, О.С.Фоменко, І.Качуровський, М.Парцей, І.А.Колесникова, А.І.Мамалига, А.Капелюшний, Н.Сидоренко та ін.), проте питання синтаксичної експресії в мові ЗМІ окремо не роз'язувалося. У вітчизняному журналістикознавстві не спостерігається фундаментальних праць щодо цієї проблеми, окрім деяких досліджень з цього напрямку (3), та й узагалі ще не вироблено чіткої науково обгрунтованої методики лінгвістичного аналізу газетної мови. Проблема мови та стилю ЗМК, функціонування експресивних синтаксичних засобів та їх стилістичні можливості у газетно-інформаційному стилі, котрі опинилися за рамками інтересів лінгвістики і все ще випадають з поля зору дослідників мови ЗМК, потребують комплексного вивчення.

Метою нашого дослідження є спроба виявити і схарактеризувати деякі прийоми використання синтаксичних засобів на шпальтах інформаційних видань. Досягнення поставленої мети можливе у разі виконання таких завдань: визначити певні синтаксичні засоби, які створюють експресивність в інформаційних повідомленнях, виділити їх стилістичні функції.

Предметом нашого дослідження є синтаксичні експресивні утворення у мові газетних видань («Освіта України», «Освіта», «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Дзеркало тижня» та ін.).

Характерними прийомами створення експресивності на синтаксичному рівні в мові газетно-інформаційних видань стають речення з парцеляцією, інверсованим словорозташуванням, синтаксичні структури з різним типом повторів, питально-риторичні конструкції та побудови з ланцюжком номінативних речень, неповні еліптичні структури. У нашій статті ми розглядатимемо лише деякі з них.

Як свідчить проаналізований матеріал, мові цього стилю притаманна заміна послідовного синтаксичного зв'язку двочленною структурою, модифікацією якої є парцеляція. Суть цього явища полягає у «виділенні певного відрізка цілісного висловлення в окрему, відносно самостійну його частину, яка не пориває синтаксичного й структурного зв'язку з базовою частиною висловлення» (4, 58). Причиною виникнення є наслідок запозичення з усної мови (5, 99-103; 6, 22), яке, очевидно, викликане бажанням уникнути переобтяженості структури речення, прагненням зробити його коротшим, уривчастим, що відповідає загальній тенденції до стислості й динамічності сучасного газетно-інформаційного стилю, а також метою наближення писемної мови до живої розмовної.

Мові газетних видань, де парцеляція вживається як засіб створення експресивності, притаманні певні ознаки: «руйнування синтагматичної ієрархії, пошук інших, невластивих синтагматичних засобів створення зв'язності тексту, тенденція до самостійного продукування кожного елемента інформації, подрібнення синтагматичного ланцюжка на ряд інтонаційно закінчених висловлювань, ... тенденція формування висловлення як комунікативної одиниці інтонаційними, а не власне граматичними засобами» (7, 198-199). Оскільки будь-яке членування спрямоване на забезпечення максимально ефективної форми сприйняття, то розчленовані структури в мові ЗМК актуалізуються, набувають логічного й експресивного виділення.

Цей прийом, який стає одним із експресивно-виражальних засобів у текстових фрагментах ЗМІ, автори повідомлень використовують для створення особливого прагматичного ефекту, наприклад: *Я їх*

просто бережу. **Як мати** (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С.6.); *Хоча сама Яценко розуміє: не всі жінки можуть бути сильними. Такими, як вона; Колись у спілчан вітала ідея прийняття архітекторами клятви служіння своїй професії. На кималт клятви Гіппократа. Та руки не дійшли. А жаль* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С.5). Відзначимо, що при парцеляції кінцевих компонентів відбувається деталізація певного відрізка цілісного висловлення в окрему частину, підвищується його інформаційна значущість, збільшується семантична вага парцелята в тексті.

У мові газетних видань спостерігаються різні модифікації парцельованих структур. Так, наприклад, певного емоційно-експресивного забарвлення набувають парцельовані конструкції, що співвідносні з простим ускладненим реченням, а вторинні сегментовані елементи за походженням є компонентом сурядного ряду словоформ, наприклад: *Відкидала усе погане й поставила за мету: житиму не тільки для себе. А й для порятунку інших* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 6); *Саме цього чекає щосуботи читач від київської журналістки Юлії Мостової... І не обманюється* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 8).

Подані вище контексти свідчать, що члени речення, які стоять після крапки, могли би бути включеними у попереднє повне речення без будь-якого порушення його нормальної структури, але при об'єднанні їх у цілісну граматичну побудову експресивне забарвлення всього висловлення втрачалося б.

Використовується журналістами у мові газетно-інформаційного стилю і такий засіб створення синтаксичної експресії, як прийом сегментації однорідних присудкових форм, де семантичний автономний зміст кожного з присудків зумовлює сегментацію цілісної комунікативної одиниці на певні відрізки. Наприклад: *Спочатку прооперовані березині збиралися у неї на квартирі. Говорили про наболіле; Ще маленькою втратила батьків і переходила з одного дитбудинку до іншого. Виховувалася в інтернаті. Спромоглася отримати вищу освіту, горіла на роботі* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 6). Подібне оформлення висловлення у вигляді розчленованої конструкції робить його інтонувannya іншим і збільшує значущість окремих частин.

Як бачимо, таку навмисну сегментацію присудків можна розглядати як прагнення автора до насиченості й експресивності висловлення, оскільки завдяки цьому зростає автоматизм мовлення, деякою мірою порушується спокійний ритм оповіді, виникає додатковий відтінок розмовності.

Логічного й експресивного виділення набувають елементи розчленованих конструкцій, коли вони конкретизують інформацію, подану в основній частині, наприклад: *Тиждень писала листи. Відповіді отримала. Не від усіх* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 6); *Ювілейна дата – і радість, і смуток. Бо це ж 70, а не 17; Ювіляр буквально потонув у подарунках і квітах, якими була наповнена зала будинку ОДА. Від керівників регіону, міста, підприємств та організацій, від молодих спортсменів* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 5).

Помітно, що при виділенні члена речення в окрему, відносно самостійну частину, синтаксична структура речення набуває значення особливої експресивності, оскільки будь-яке членування синтаксичного відрізка спрямоване на забезпечення максимально ефективної форми сприйняття. Послаблений зв'язок між парцелятом і головною частиною не лише створює різний «інтонаційний» малюнок, а й надає специфічного усно-розмовного забарвлення, зумовлює експресивність мовлення.

Іноді ефект впливу на читача відбувається у випадках, коли сегментований елемент зовсім втрачає семантичну вагу і вживається для підкреслення змісту й увиразнення всього висловлення, наприклад: *Тренер рекордсмена Юхим Айзенштадт згадує, що «Льоня мав такий характер бійця, таку волю, що перемагав з травмами. Попри втому»* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 5); *Після операції жінки живуть не один десяток років. А тоді...* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – №19. – С. 6).

У наведених контекстах експресивно-виражальні засоби у вигляді особливих синтаксичних утворень відхиляються від звичайного синтаксичного типу і мають оригінальну форму для образного вираження думок і почуттів автора повідомлення.

Прийомом створення експресії на синтаксичному рівні у матеріалах газетної періодики вважається і така стилістико-синтаксична категорія, як інверсія. Стилістично-інверсійний порядок словорозташування головних членів речення впливає на порушення динамічної рівноваги в реченні, на формування схвильованого або розмовно-розповідного тону мовлення, наприклад: *Отак інколи крутиться наша бюрократична машина: не поверотно, дублюючи одне одного, і головне – безрезультатно* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 9); *На наших міста опускаються сутінки архітектурного хаосу і всевладдя грошей* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – №18. – С. 11); *В них врізався колючий дріт, у який вплетені колоски* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 18. – С. 12). Також у мовній тканині інформаційного повідомлення трапляються численні випадки зміненого порядку слів у атрибутивному словосполученні, зокрема це конструкції з постпозиційним означенням. Такий варіант словорозташування вважається експресивним, оскільки він виразніше, порівняно з нейтральним порядком слів, розкриває зміст висловлення, пор.: «*Барвінок*» – це не комерційний, а соціально-культурний проект. **Та не менш успішні** (Урядовий кур'єр. –

31.01.08. – № 19. – С.9); *У невеликій кімнаті на стінах розміщені знімки жінок. Переважно молодих, красивих, усміхнених* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 6). Функція постпозиційного означення у наведених прикладах – підкреслити й увиразнити відтінки означуваного слова.

Серед прийомів створення синтаксичної експресії в газетно-інформаційному стилі досить поширеним є прийом уживання різних типів повторів, які є засобом підкреслення емоційного і смислового моменту, засобом зростання насиченості висловлення, а місця з повторами стають епіцентрами тексту, наприклад: *Будуть чудові результати! Бо ж українська нація – чудова, здорова й сильна. Будуть нові імена переможців* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 5). Повтор, який супроводжується структуроорганізуючою (зв'язок) та стилістичною (емоційно-експресивне вживання) функціями (8, 56), є засобом актуалізації нових контекстних відтінків значення, оскільки «чим більше експресивних елементів бере участь у створенні загальної експресії висловлення, тим сильнішим є його прагматичний ефект, збільшений у результаті нашарування експресії» (9, 145).

Як свідчить досліджуваний матеріал, багаторазове використання однакових лексем художньо посилює виражену в мовленні тривалість дії і допомагає створити розважливу, уповільнену розповідь. Ще приклади: *Не всі жінки можуть бути сильними. Такими, як вона. Тому її завдання одне з непростих – навчити їх бути, як вона* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 5); *Великі сподівання в Україні покладаються на Вас, українців у Росії. Від Вашої роботи зі збереження українства за кордоном, Вашої здатності об'єднатися навколо пріоритетів розвитку Української держави залежить дуже багато... Ваша діяльність є важливою складовою тієї внутрішньої і зовнішньої політики України* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 8). Завдяки навмисному повтору тієї ж самої словоформи створено посилене експресивне напруження позначеного місця твору, яке викликає в читача додаткові образні та емоційні враження, дозволяє краще зрозуміти авторську інтерпретацію описуваного.

Досить типовими для мови ЗМІ є такі синтаксичні одиниці, як риторичні питання, що у мовознавстві теж належать до експресивних засобів мови. Такі побудови, які ще в античній риторичній вважалися фігурами думки, сприяють певній експресії, ілюзії розмови, діалогу, що начебто відбувається у присутності читача чи за його участю (10, 512-513). Наприклад: *Хіба доля була прихильною раніше?* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 18. – С. 6); *Де ж та єдність партії і народу, про яку так люблять говорити комуністичні керівники?* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 18. – С. 10); *То ж не дивно, що люди потихеньку звіряють. Куди далі?* (Урядовий кур'єр. – 31.01.08. – № 19. – С. 6) тощо. Такі конструкції у письмовій мові (діалозі) не потребують відповіді, «бо саме у собі містять самозрозумілу відповідь, переважно негативну, різко позитивну, а часом неможливість ніякої відповіді» (11, 85). Ш.Баллі з цього приводу зауважував, що «насправді риторичне запитання – це зовсім не питання», а й «непрямий експресивний засіб, який символізує більш чи менш визначену групу почуттів, користуючись задля цього виразністю голосу» (12, 38). Стилістична функція такої синтаксичної фігури – увиразнити повідомлення, надати йому експресивності, створити відповідну емоційну тональність, акцентувати увагу читача на певному моменті викладу, спонукаючи до роздумів.

У практиці інформаційних видань широко використовуються риторичні конструкції у ролі заголовків, останні, як елементи газетного тексту, насамперед характеризуються компресією інформації, приваблюють увагу читачів (13, 347), у чому і проявляється прагматичний аспект. Саме в заголовках-питаннях відображено комплексне вираження емоційно-оцінних значень і виявляється особливо високий рівень експресивності. Наприклад: *Чи повинна преса дружити з владою?* (Голос України. – 28.12.07. – С. 2); *ГМО- фобія чи ГМО- факканалія?* (Дзеркало тижня. – 15.12.07. – № 48. – С. 16); *Жити стало краще, жити стало веселіше?* (Дзеркало тижня. – 15.12.07. – № 48. – С. 23). Досить продуктивними у мовній практиці мас-медіа виступають заголовки-питання з питальним компонентом причинової семантики, яке виражає експресивно марковане ствердження чи заперечення: *Що може бути гірше за незакінчені справи?* (Дзеркало тижня. – № 48. – 21.12.2007. – С. 11); *Доки будете мучити народ?* (Голос України. – 26.11.2007. – С. 24); *Чому мовчать прокурори?* (Урядовий кур'єр. – 20.03.08. – № 52. – С. 10) тощо.

Як бачимо, риторичні конструкції в мові газетних текстів мають виразний оцінний характер, в експресивній формі або висловлюють позицію автора, або є коментарем з приводу певного явища чи проблеми.

У створенні експресивності газетної мови важливу роль відіграє експресивний синтаксис. Завдяки складності та різноманіттю стилістичних функцій синтаксичних виражальних засобів та стилістичних прийомів створюється виразне повідомлення. На нашу думку, журналісти вдаються до експресивно-виражальних засобів не стільки, щоб урізноманітнювати стилістичну канву повідомлення, скільки з метою акцентувати увагу читача на конкретній думці автора, про яку йтиметься.

1. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К., 1983.
2. Бровченко Т.О. Інтонаційні засоби мовної виразності //Мовознавство. – 1989. – № 2.

3. Конторчук Г. Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К., 1983; Шаповал Ю.Г. Поетика телевізійної журналістики. – Костопіль, 2003; Денисова С.П. Стилістика газетно-журнального тексту: тексти лекцій. – К., 2004; Герман І.С. Експресивна тональність публіцистичного дискурсу тоталітарної журналістики (на матеріалі запорізької преси 20-40-х років ХХ століття) // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – Журналістика. – 2004. – № 12; Ільченко В.І. Експресія іменників в ЗМІ / КНУ імені Тараса Шевченка. Ін-т журн. – К., 2003; Макаренко Є.А. Соціальна експресія української публіцистики // Журналістика. – К., 1991. – Вип. 23; Коць Т.А. Функціонування синонімів у газетно-інформаційному стилі (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.) // Мовознавство. – 2001. – №5; Сидоренко Н., Галевич В.О. Українська журналістика в іменах: Матеріали до енцикл. словника // За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2002. – Вип. 9.
4. Шинкарук В.Д. Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові //Мовознавство. – 1996. – №6.
5. Акімова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. – М., 1988.
6. Кононенко В.І. Нові тенденції у розвитку сучасного синтаксису //УМЛШ. – 1972. – № 1.
7. Арутюнова Н.Д. О синтаксических типах художественной прозы // Общее и романское языкознание. – М., 1972.
8. Синиця І.А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту // Мовознавство. – 1994. – №2-3.
9. Козак Г.В. Розвиток експресивного навантаження вставлених конструкцій у структурі формально ускладненого простого речення (на матеріалі української та білоруської мов) //Вісник Харківського національного університету. – 2000. – № 491.
10. Франко З.Т. Риторичне питання // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000.
11. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1983.
12. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 1955.
13. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М., 1990.